

ฉันทำให้ให้เหมาะสมควร เป็นคนว่า เมื่อพรรณมาถึงความสดชื่นเบิกบานของ
 ความรักอันเปรียบได้กับแสงอาทิตย์อุทัยในยามรุ่งอรุณ ก็ใจฉันที่หิวระ อิ่มมีจิงหะ
 เร็วกระชั้น คว้ามีครุ และลหุสลับกันไปอย่างละคร้า จิงหะเร็วเช่นนี้เป็นเครื่อง
 ช่วยประกอบให้เห็นความเขาวและชันบานแจ่มใสสมกับความแรกเริ่มของความรักของ
 หม่อมสาว ในคอนปลอบประโลมและรำพึง ก็ใจฉันที่ประกอบด้วยครุมากกว่าลหุ
 ทำให้เสียงของฉันทันตอกยาวและมีเสียงอ่อนโยนสมกับความคองการของ เนื้อร้อง
 ค่อนนั้น ๆ ความเชียวชาญของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ในการวางลีลาได้เหมาะ
 เจาะฉนี้ จึงควรแก่ความยกย่องยิ่งนัก

ส่วนความไพเราะในประการหลัง คือ ความไพเราะอันเกิดจากการ
 สำแดงออกซึ่งความหมายอันคึกคักใจ คว้ากวีโวหารถ่ายทอดมาซึ่งผู้อ่านให้เกิด
 ความรู้สึกซาบซึ้ง และใหญ่อนแลเห็นภาพหรือมีอารมณ์ตามไปคว้า เป็นคนว่าพรรณ
 นามโฉมวางามหทัยอยเพียงไร ก็ทำให้รู้สึกประจักษ์จึ่งว่าได้เห็นรูปโฉมโฉมพรรณ
 งามอย่างนั้น ในความคิดคำนึงไปตามคำพรรณนา ฉันทใจจิตรกรวาดภาพนางให้งาม
 ใดคว้าแสนสี่ ฉันทนั้นสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ทรงจงจวาคให้เห็นงามใดคว้าตัวอีก
 ษร ถึงบทรักก็ทำให้รู้สึกชมชื่นเบิกบานเหมือนดังว่าไคมองเห็นการประเลาประโลม
 ของคู่รัก และไคยินถอยคำอันไพเราะที่บุคคลผู้นั้นพร้าพลอดแกกัน ถึงบทโศรกก็ทำ
 ให้อลอมมีใจหดหู่เศร้าสลดและกระวนกระวายในเหตุการณ์ที่ดำเนินไปในทางร้าย
 จนคู่รักนั้นคองแยกจากกัน ทั้งนี้รวมกล่าวโดยสรุปว่า สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จัก
 เจนในทางสร้างความรู้สึกอันซาบซึ้งและคึกคักคว้ากวีโวหารของพระองค์ ให้แก่
 เรื่องมัทนะพาธาไว้ทุกคองไปตลอดเรื่อง ดังจะขอยกบางคองมาให้เห็นคองไปนี้

คองสุเทพโฉมโฉมนางเทพธิดามัทนา พระองค์ทรงพรรณนาไว้คว้า
 ฉันทอันทวงศ์ ว่า

" งามนิวประไพคอง	กลทาบสุภาสุพรรณ
งามแกมแฉลมฉิน	พระอรุณแอรมลละดาน
งามเกศะคำชา	กลนำในทองละหาน
งามเนตรพิณิจปาน	สุมณีมโนทศรา
งามพรวงสลังสอง	วรฉินสุมนสุมา -
- ลีเลิศประเสริฐกว่า	วรมลละโรชะมาศ

งามเอวอนงัดวาว
 เกลาเกลี้ยงประหนึ่งวาค
 งามกรประหนึ่งวง
 นวยนาฏวิลาสวง
 ชำไพเราะน่าเสียง
 ไต่ฟังกี่วังเวง
 นางใจจะมีเทียบ
 เป็นยอกและจอกจิน

สุระศิลป์ชาตุนลาด
 อรรูปพิไลพะวง
 สุระคชสุเรนทะทรง
 กุจระวาระบำรพพง
 อรเพียงภิรมประเลง
 บมิวางมิวายถวิล
 มะหะนามฟ้าดิน
 ตะนะแนวอนอกกใจ"

ในตอนที่ชยเสนเห็นมัทนา สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเป็นคำฉันท์
 ให้เป็นบทของชยเสนตะลึงชมความงามของมัทนาวา

" งามเกินมนุษย์จริง
 จนแรกประสพนั้น
 นึกว่าสนิหิทร
 แต่นึกก็ออกกลัว

กละหญิงนิโคผ้น
 คนจวนจะปลุกตัว
 นัยนาก็แนวนัว
 จะบวและไม่เห็น"

ความหมายของฉันทบทนี้ก็คือ มัทนามีความงดงามราวกับนางในความ
 ผ้น จนเมื่อแรกเห็นนางนั้น ชยเสนเกือบจะปลุกตัวเองด้วยความสงสัยว่าในขณะ
 นั้นตนอยู่ในความฝันหรือความเป็นจริง แต่ครั้นแล้วก็กลับเกรงว่า ถ้าหากเป็นความ
 ฝันมาปลุกตัวให้ตื่นขึ้นเสียแล้ว ภาพนางงามนั้นก็หายไปเสียจากตา ไม่เห็นอีก
 คอไป คำชมซึ่งแสดงออกด้วยถ้อยคำเป็นกวีโวหารอันลึกซึ้งตรงนี้ และถ้าผู้อ่าน
 คงเอาคำชมโฉมของสองบทเข้ามาพิจารณาประกอบกัน ก็จะพลอยครุ่นคิดไปที่เดียว
 ว่า มัทนาจะเป็นหญิงที่มีความงามล้ำเลิศสักปานใด

ในบทรักตอนที่ชยเสนออกปากกล่าวต่อมัทนาในคืนวันเพ็ญ ปรากฏคำ
 พุคอันคมคายซึ่งจัดว่าเป็นโวหารใหม่ที่แปลกออกไปจากคำเกี้ยวของกวีทั้งหลายบรร-
 คาคาที่ได้เกี้ยวพาราสีมาในวรรณคดีอื่น ๆ ตามโวหารของกวีอื่น ๆ นั้น มักเป็นไป
 ในทำนองที่ว่า เมื่อชายใดแสดงความรักแก่หญิงใด ก็ร้องขอให้หญิงนั้นรักตอบตน
 บาง แต่ชยเสนมิใคร่องขอต่อมัทนาเช่นนั้น เขากล่าวว่า

" ถึงหลอนจะมีรัก
 ใหลอกคนมี
 จนกว่าจะประจักษ์

ก็จะชอกะโฉมศรี
 ฤดีรักพชู่ไป
 ษะณจิตทะหลอนไซ้

ด้วยกฤติให้ คนผู้พยายาม"
 คำเกี่ยวของชัยเสนนี้ นับเป็นโวหารใหม่และแปลกตรงกับที่เรียกกันว่าปากรักแท้ เราจะเห็นว่าสมเป็นคำเกี่ยวของชายชาตรีที่กล้าหาญ เข้มแข็ง แต่
 อ่อนโยนต่อเพศที่ตรงกันข้าม

ความคมคายของคำพูดในบทนี้ทวียิ่งขึ้น เมื่อถึงตอนที่ชัยเสนและมัทนา
 กล่าวปฏิญาณรัก เราจะไปโคพบส่วนวนโวหารใหม่แปลกประหลาดอย่างนี้ในวรรณคดี
 ใด ๆ เลย นอกจากมัทนะพาธา

มัทนา	"กระหม่อมฉันก็เคยทราบ บรูหมายาลิเนหา ประจบนางและพลางกอด และหลอกเยาเวระนาริน	ผู้ถามก็บุราณว่า ก็พูดโคละหลายคืน พนอพลอกและปอดอกปลิ้น
-------	--	--

ชัยเสน	ก็ทุกคืนจะรุมกล่าว และทุกคืนจะ เปรยปราย ทะจีวาระรักยื้อ สบถิโหละตอหนา	ผีลันที่จะมีหลาย แสดงรักณโณมฉาย ประกาศถอยปะปฏิญญา บจางจีคติเนหา พระจันทร์แจมณเวทน
--------	--	---

มัทนา	พระกล่าวอ้างพระจันทร์นี้	ชะรอยที่มีชอบกล
-------	--------------------------	-----------------

ชัยเสน	เพราะเหตุไคละหนามน	
--------	--------------------	--

มัทนา	ณข้างขึ้นลิหงายแจม ณข้างแรมบเห็นองค์	เพราะ เคือนั้นมีมันคง กระจางสคและกลคทรง พระจันทร์เจ้าณราตรี
-------	---	---

ชัยเสน	ฉนั้นขอสบถตอ วะแวงวับระยับที่	สุคราจาราวัสศรี นภาภาศพะแพรวพราย
--------	----------------------------------	-------------------------------------

มัทนา	ก็เห็นว่ามีชอบกล เพราะเมื่อโคพระจันทร์ฉาย	ละอิกแล้วพระฤาสา ก็ซิมควาละลายไป
-------	--	-------------------------------------

ชัยเสน	ฉนั้นเจ้าจะให้พี่	สบถตอสุเทพโค
--------	-------------------	--------------

มัทนา	ก็หากทรงประทานให้ จะขอให้พระสาบาน องค์โคตีไมมัน	กระหม่อมฉันนะ เลือกสรร ณองค์เทวะเทวัน กฤติเท่าพระจอมเกศ
-------	---	---

พระองค์ทุดกระหม่อมแก้ว
ฉนั้นแม่พระทรง เคช
กระหม่อมฉนั้นก็จงรัก
โฉนเลาจะสงกา

ก็สมมตสุเทเวศร์
คำรัสค่าปฏัญญา
และภักดีและเป็นชา

ชัยเสน

ฉนั้นพี่กยนิศ

คำที่พี่ทากลาวในตอนท้าย ถ้าจะแปลเป็นภาษาร้อยแก้วก็ว่า การ
ที่ชัยเสนสาบานโดยอ้างเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเป็นพยานความรักนั้น ไม่เป็นเครื่อง
รับประกันความยั่งยืนของความรักนั้นได้เท่าความรู้สึกในใจของชัยเสนเอง จึงขอ
ให้ชัยเสนสาบานโดยอ้างตัวของชัยเสนเองเป็นพยาน อันนี้ทำให้หวนระลึกไปถึง
คำของศรีปราชญ์กวีเอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ว่าฟังว่าเวลาเขาไม่อยู่ ความ
ฝากภรรยาที่รักของเขาไว้กับเพชฌผู้มีอำนาจใจจึงจะเป็นที่เชื่อถือได้ว่าความรักของ
นางจะไม่เปลี่ยนแปลงไปเป็นอื่น เป็นคำโคลงว่า

"โฉมแม่ฝากน่านน้ำ อรรณพ แลดู
ยยวนาคเซอยชอก พี่ไทย
โฉมแม่รำพึงจบ ไตรโลก
โฉมแม่ใครสงวนไว้ เทาเจ้าสงวนเอง"

หรือนายนรินทรธิเบศ ในสมัยรัตนโกสินทร์ เขียนไว้ในนิราสนรินทร

ว่า

"ฝากอุมาสมรมแม่แล้ว ลักษณะ เลานา
ทราบสวญจวักริ เกลือกไกล
เรียบลิกชบจนตรี โลกดวง แลวแม่
โฉมฝากใจแม่ไต ยิงควยใครครอง"

ถ้าจะตีความหมายในคำของกวีดังกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็ว่าอะไร ๆ ไม่
สำคัญเท่าใจ ศรีปราชญ์กับนรินทรเดินทางเดียวกัน แต่สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ
เข้าใจกลับทางเดินให้เป็นส่วนนวนใหม่ ไคควยพระปรีชาญาณ

ถึงบทโศกอันระคนไปด้วยความชอกช้ำใจ สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ
ก็ระบายความชอกช้ำออกมาให้เห็นเป็นอย่างดี เราอารมณณ์อันให้เกิดความเศร้า
และมีความเห็นอกเห็นใจตัวละครที่ประสบความทุกข์รอนตามไปควย โดยณะเพาะ

ตอนที่มันหน้าของพลัดพรากจากชัย เสนกลับไปยังศูนย์กลางหิมะวันคัง เคิม ซึ่งผู้อานยอม
จะ เวณเสียมิโคที่จะมีน้ำใจส่งสารหญิงผู้ซึ่งถูกสามีลงทัณฑ์และทอดทิ้งโดยปราศจาก
ความคิด แต่ต้องได้รับเคราะห์กรรมเพราะการใส่ร้ายของศัตรูคู่แข่งชั้นนั้นแล้ว
ครั้นเมื่อชัย เสนโคทหาความจริงก็เจ็บแค้นใจตัวเองว่าพ้นออกมาควยถอยคำที่เมื่อ
ใครใคร่ฟังแล้ว เป็นไม่มีที่จะไม่พลอยเจ็บแค้นชอกช้ำใจไปควย

" มะโนคุเปรียบ	คุดจะ เรือนและนางไซร
ประคุดประทีปไซ	ชวลิตถนเคหา
และกุสติกกลอง	ละก็ชัคชวลา
ทีโรชและจับปา	บมิทันจะใครครวญ
ทะ เกียงวินาศแล้ว	กะระมีตสิจึงหวด
คะนิงวะไมควร	จะทลายประทีปนั้น"

กวีโวหารอันแสดงออกซึ่งความชอกช้ำใจให้ผู้อานพลอยรู้สึกไปควยนั้น
ถ้าจะ เปรียบก็ทัดเทียมกับของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ทรงไว้
ในเรื่องละครอิเหนา ตอนอิเหนารำพันความเสียใจที่ปฏิเสธไม่ยอมอภิเษกกับบุษมา
มาทวนโคคิดเสียค้ายก็ต่อเมื่อนางมีคุณาหงันอันเป็นการสายเสียแลช กังค้ำกลอนว่า

"ถูกใจโคคิดสึนึกแล้ว	กึงดวงแกวคกตองแผนผา
ราวระย่ำช้ำจิตต์เจ็บอุรา	ประหนึ่งว่าจะวายชีวี"

ความเศร้าและความเห็นอกเห็นใจของผู้อาน ที่มีต่อตัวละครจะทวขึ้น
ถึงขีดสุดก็ตอนที่โคฟังคำคร่ำครวญของชัย เสน ราวฟังถึงนางควยถอยคำอันเป็นที่นา
ส่งสารจนผู้อานอาจถึงน้ำตาตกได้

"แมร่อประ เคียวเคียว	ถูกมีวักคองมา
ทันหบและแกวคา	นะก็คองบรอนกะมล
เป็นกรรมกระทำไว้	ถอดิตประสาห์ผล
มีวจึงมีทันยล	วรพิศตรัสลักขณา"

นอกจากความไพเราะที่ผู้คิดจับใจของถอยคำและโวหารในบทรัก บท
โศก บทครวญ กังโดยยกตัวอย่างมาให้เห็นข้างตนแล้ว มีทนะพายังมีคุณค่าทาง
วรรณคดีในด้านอื่นๆ อีก คือ ฉันท์ในบางตอนรอยกรอไปในคาน้ำให้ความรู้ อันควร
อาจ เป็นหลักฐานและถือ เป็นแบบฉบับได้ กังเช่น คำขับรองพ่อนราชของอัปสร

สรรเสริญสุพรรณ โดยยกพรหมวิหาร ๔ มาแสดงว่า

"อันพระเมตตาเนืองนอง	ประคองล่อง
วรุณระรินรวยเย็น	
พระกรุณาแนเห็น	คือประคองเป็น
วายุว่าเพยชื่นใจ	
พระมุกตาแนวโน	ซาบมาหึงได้
มานะเป็นนิตยไฉนงาน	
พระอุเบกขาสमान	จิตต์ให้เบิกบาน
บเลื่อมบสุณักดิ์"	

ในคตอนมายาวิธทำพิศกคดวงจิตต์เรียกมัทนามายังวิมานของสุพรรณ ไค่กล่าวคำบูชาพระคเณศวรขึ้นก่อน ในคำกล่าวบูชานั้น พรพณาดังกำเนิด ลักษณะกาย ตลอดจนฤทธิเดชของพระคเณศวรไว้อย่างครบบริบูรณ์ และถูกต้อง ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ลัทธิศาสนาฮินดูต่าง ๆ คือ

"โอมบังคมพระคเณศะ เทวะทิวะบุตร	
ซาพิพนะสันสุค	ประลัย
อางามกายะพระพรายประหนึ่งระวิอุทัย	
กองโกญจนาทโ	สะหรัษ
เป็นเจ้าดิปะประสิทธิ์วิวิธะวรณ	
วิทยาวิเศษสร-	พะสอน
ขามซากอบกรณียพิษมะยะบวร	
จงไปรคประทานพร	ประสาท

ในตอนทีพระกาละทรรสินธุาธิประกอบพิธิอภิเนกให้ขัยเสนและมัทนา กล่าวถึงพระอัคนีว่า

"อากคัพระอัคนี	วรศรีประภาไส
เป็นเอกอุคมใน	บุตะกิจพะสิการ
ซาขอประณตองฮ	สุระหังนคร์สถาน
ทุกภาคพิเศษมานมนะ	มนะมุงถทางยับ
หนึ่งคือสุริย์แจม	สุจรัสณภูมิสวรรค์

สองโลกมนุษย์
 ที่สองประภาพรา
 คือวิษุวัตินาย
 ที่สามก็คือไฟ
 เพื่อกอบสุภักษา
 องคนและโคเชิญ
 พรอมคววมะโนมุต
 ออาจคพระทรง เมษ
 ไปรคเอื้อและเอภาาร
 ยามเริ่มพระลักรรณ
 จงสิทธิควยค
 ชวนนำพะจิดัง
 มารับพะลักร

ทัศนะอุระอุกาย
 กะภูะในนภาพราย
 รุจิแถมณเมฆา
 นระกอนณเคหา
 และประกอบพะลัพุน
 พระเสด็จแทนภูณรุ
 จะกระทำหุตากการ
 สุระเคชตระการณาน
 หุระควยสุไมตรี
 -มะสุยัญญะการนี้
 กุจะชาทำนวลวอน
 สุระเทพณอัมพร
 คนุโดยชงสรพ"

ฉันทน์หนักกล่าวถึงพระอัคนี ว่าเป็นเทพผู้มีฤทธิ์ปรากฏอยู่ในที่ทั้งสาม
 คือ ในสวรรค์ เป็นพระอาทิตย์ ในอากาศเป็นสายฟ้า และในมนุษย์โลกเป็นไฟ
 ทำหน้าที่เป็นทูตระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ เป็นผู้นำเครื่องบูชา และคำบูชาของ
 มนุษย์ไปสู่เทวโลกโดยอาศัยควัน (อธิบายไว้แล้วในบทที่ ๕) เราจะเห็นว่าเป็นคำ
 รอยกรองที่ไพเราะ เก็บความละเอียดตรงตามคุณของพระอัคนีที่กล่าวไว้ในพระเวท
 ของชาวภารตะวรมษ ควรถือเป็นแบบฉบับได้

คุณค่าทางวรรณคดีของมัทนะพาธาที่เป็นส่วนสำคัญอีกต่อไปก็คือ ไม่ว่า
 จะเป็นในทอนโค บทโค หากสามารถแทรกภาษิตลงไปได้แล้ว สมเด็จพระมหา
 ธีรราชเจ้าเป็นต้องทรงนิพนธ์ไว้ให้เป็นภาษิตสอนใจอยู่เสมอ ถ้าเราจะจำแนกภาษิต
 ต่าง ๆ ในเรื่องมัทนะพาธาก็จะได้ดังนี้

ภาษิตเกี่ยวกับหน้าที่และชัศตียะมานะ ตอนที่ขย เสนทรวงทราบความ
 จริงว่ามัทนาเป็นผู้บริสุทธิ์เสียพระทัย จนคิดจะทำลายพระชนมชีพเสีย แต่แล้วกลับ
 ไคสศิริระลึกถึงว่า

"และจำจะคองทน
 เพราะถึงจะโศกศัลย
 และชัศตียะชาติ

หุชะเพื่อประโยชน์รณกร
 กะระณียะบควรชาค
 หุมะนัสสิกักคัพ"

กับความชัดเจนต่าง ๆ ของพระองค์สร้างเป็นรูปมัทนะพาธาขึ้น วรรณคดีบทละครเล่มนี้ จึงเพียบพร้อมด้วยวรรณรสและวรรณศิลป์อย่างที่ไม่ม้วรรณคดีประเภทบทละคร เรื่องใดจะหักเทียมได้

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ไททรงกล่าวไว้ในวรรณคดีวิจารณ์ว่า

"เราได้เห็นแล้วว่า วรรณกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นด้วยความชัดเจน จะ เป็นความชัดเจนอย่างใดก็ได้ จะเป็นสิ่งซึ่งใดเกิดขึ้นในชีวิตของผู้ประพันธ์ก็ได้ หรือ จะคิดฝันขึ้นในใจของตนเองก็ได้ แต่ความชัดเจนนั้นคงมีลักษณะพิเศษอยู่อย่างหนึ่ง คือ จะต้องจับใจผู้ประพันธ์จนกระทั่งรบเร่าผู้ประพันธ์ใหญ่สีกว่า จะต้องแสดงเรื่อง นั้นออกมาเป็นถ้อยคำ และการแสดงเช่นนั้น จะต้องเป็นการแสดงถึงขีดที่จะถ่ายทอด ความชัดเจนนั้นให้เข้าใจของผู้อ่านด้วย การที่จะทำให้สำเร็จผลดังกล่าว จะต้องใช้ความเพียรพยายาม อันกอบด้วยวินัยอย่างเคร่งครัดที่จะเลือกหาถ้อยคำมา แสดงภาพแห่งความชัดเจนนั้น ให้เป็นการถูกต้องตามความเห็นชอบ เห็นควรทางศิลปะ ของผู้ประพันธ์จริง ๆ ถ้าผู้ประพันธ์เป็นศิลปินอันแท้จริงแล้ว จะต้องเลือกเฟ้นถ้อยคำ มาแสดงให้เป็นที่พอใจแก่ตนจริง ๆ"

ความชัดเจนที่จะรบเร่าผู้ประพันธ์ ให้แสดงออกมาเป็นถ้อยคำดังกล่าว จะต้องมีคุณสมบัติพิเศษ Intensity เป็นพิเศษ จึงจะทำให้ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดความชัดเจน นั้นให้ผู้อื่นทราบว่าเป็นความรู้สึกนึกคิดชนิดใด ในสิ่งใด และในระดับใด หรืออีก นัยหนึ่งก็คือถ่ายให้ความชัดเจนนั้นกลับมีชีวิตขึ้นอีกในจิตต์ใจของผู้อื่น

"ความชัดเจนจะเข้มเพียงใด ก็สุดแต่เราเอาใจใส่เข้มเพียงใด ความชัดเจนซึ่ง เข้มถึงขีดที่บังคับให้ผู้ชัดเจนต้องประพันธ์ออกมาเช่นนั้น เรียกได้ว่าเป็น การจรจรใจ Inspiration แห่งวรรณกรรมที่ใดทำออกมา การจรจรใจยิ่ง ใหญ่เพียงใด ศิลปินในการที่จะประพันธ์ออกมาให้สมคำก็ยิ่งใหญ่นั้น ฉะนั้นนักประพันธ์วรรณกรรมแบบฉบับ จึงต้องมีความสันตติในภาษาอย่างยิ่งใหญ จึงจะสามารถ วาภาพให้สมกับความจรจรใจนั้นได้ และยิ่งกว่านั้นนักประพันธ์วรรณกรรมแบบฉบับ ยังเอาใจใส่ในความชัดเจนของตนให้เป็นหน่วยอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย เช่น เซกสเปียร์ เมื่อได้ยินหรือได้อ่านเรื่องโอเทลโล ก็เข้าใจ ไม่เฉพาะแต่เนื้อเรื่อง แต่เข้าใจ ความสำคัญของ เรื่องในส่วนรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย และเมื่อเซกสเปียร์ได้แต่ง

บทละครขึ้นแล้ว เราก็ก็นึกได้จากบทละครนั้นว่า เชกสเปียร์แสดงความจริงนั้นเป็น
คน ๆ โดยประติศปรคอกันมาจนถึงที่สุด และเมื่อจบบทละครลงแล้ว เราก็ก็นึก
ภาพแห่งความจริงนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในส่วนรวม.....

นัยสำคัญของความจริง อยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ซึ่ง
ประกอบเข้าเป็นความจริงนั้น คือ ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องมีเหตุผล ไม่ใช่เป็นไป
โดยบังเอิญ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจะต้องประกอบด้วยส่วนอื่นๆ ให้เป็นหน่วยเต็มบริ
บูรณ์

ความจริงในวรรณคดีมีนัยสำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะในบทประ
พันธ์ ไม่ว่าจะในรูปใดจะเป็นกวีนิพนธ์ บทละคร นวนิยาย ความเรียง หรืออะไรก็
ตาม ถ้าเป็นวรรณคดีแล้ว ทุกส่วนของบทประพันธ์นั้นจะต้องมีความหมายที่ช่วยประ
กอบส่วนรวมของเรื่อง และนักประพันธ์ที่คิดในการแต่งเรื่องต่าง ๆ ก็ยอมแสดงส่วน
ต่าง ๆ ของเรื่องให้ประติศปรคอกันเป็นเอกภาพ

ลักษณะวิจารณ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรที่
กำหนดไว้ เราจะเห็นว่ามียุทธวิธีวิจารณ์ในบทพระราชนิพนธ์มีทนะพาชา หรือคำ
น่านคอกกุกุหลาบ ของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ อย่างน่าพิศวง มีทนะพาชาหรือคำน่าน
คอกกุกุหลาบ จึงถึงแล้วซึ่งขั้นยอดแห่งความสมบูรณ์ ในการเป็นวรรณคดีด้วยประการ
ทั้งปวง.

